

ODGOVORNOST FIZIČKIH LICA ZA EKOLOŠKA KRIVIČNA DELA

PHISICAL PERSONS RESPONSIBILITY FOR ENVIRONMENTAL CRIMES

Vladan Joldžić

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Gračanička 18; Beograd;
381 11 2625 425
vladanj@Eunet.rs

Sažetak

Cilj ovog rada je da u sažetom obliku ukaže na pojavu, razvojnost i specifičnosti ekoloških krivičnih dela - dela namenjenih zaštiti prava čoveka na zdravu životnu sredinu^[1]. Pre svega na odgovornost fizičkih lica za ove delikte. Takođe i na odgovornost fizičkih lica kao uslov odgovornosti pravnih lica za ekološka krivična dela.

Ključne reči: ekološka krivična dela, pojava, razvoj, fizička lica, odgovornost.

Abstract

Aim of or text „Phisical persons ressponsibility for Environmental Crimes“ is to point out at the appearing of the environmental crimes, crimes against human right at healthy environment. At first point at responsibility of phiscal persons for this kind of delicts, but also at the responsibility of phisical persons as precursory condition in many cases for artificial persons responsibility for environmental crimes.

Key words: environmental crimes, appearing, development, phisical persons, responsibility.

1. UVOD

Prilazeći izučavanju problema krivično pravne odgovornosti fizičkih lica za ekološke delikte moramo imati u vidu da su tokom vremena formirane brojne razlike u izgradnji prava, pa tako i krivičnog prava i zakonodavstava država *common law* sistema i onih koje su uvodile tzv. *kontinentalno pravo* (romansko, germansko) što znači razlike između, primera radi, sa jedne strane Britanije, SAD, Kanade, Australije..., a sa druge Brazila, Francuske, Nemačke, Italije... Razume se i Republike Srbije. No, bez obzira o kom se pravnom sistemu radi, istraživanje nam je pokazalo da su prvo duže vreme rešavani pojedinačni, potom parcijalni problemi, a da se kompleksnoj zaštiti od raznovrsnih oblika ekološkog kriminaliteta i neželjenog delanja fizičkih lica pristupilo dosta kasnije. Pokazalo se da je jedan od razloga ovome bilo i samo kašnjenje u formiranju opšteg pojma ekološkog kriminaliteta, najčešće takođe nepotpunog. Začuđuje i činjenica da su zapadni pravni sistemi, koji su ulazili u duboke ali parcijalne analize materije, kasnili za naukom Srbije u celovitom određivanju opšteg pojma ekološkog kriminaliteta, što je uslovalo i parcijalnost u teorijskom određivanju krivične odgovornosti fizičkih lica za ekološka krivična dela uopšte. O ovome jasno svedoči

¹ Rezultati koje Vam izlažemo plod su rada na „Makro projektu 47011 - Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ kojim autor ovog članka rukovodi unutar Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, u okviru angažmana od strane Ministarstva prosvete i nauke Vlade Republike Srbije.

hronologija pojavljivanja u pravnoj teoriji tome posebno posvećenih tekstova, kao i prisutne nepotpunosti odedivanja pojma ekološkog kriminaliteta¹].

Druga karakteristika koju je bilo lako uočiti je činjenica da je prvo došlo do inkriminisanja krivičnih dela činjenja, da bi tek zadnjih par decenija bila inkriminisana i dela nečinjenja, odnosno propuštanja izvršavanja činjenja na koja obavezuje koji zakon, ili zakoni. Razume se, ova distinkcija postoji i unutar krivičnog zakonodavstva Republike Srbije.

Takođe je očigledno da su ova dela na samom startu inkriminisana najvećim delom ili pak samo unutar tzv. sporednih krivičnih zakonodavstava, pružajući potporu – krivično pravne garante, regulama pojedinih čisto ekološki orijentisanih zakona²], a tek potom osnovnog krivičnog zakonodavstva (krivičnih zakona i zakonika). Ovaj razvojni put prošla su gotovo sva savremena krivična zakonodavstva, pa tako i zakonodavstva najvećeg dela Evrope i Balkana. Pri tom masa posmatranih kaznenih normi u osnovi jeste formirana sa isključivo ekološkim ciljem, kao tzv. „prava ekološka krivična dela³],“ ali su u velikom broju prisutna i „neprava ekološka krivična dela⁴].“ Pojedine države, iako jesu inkriminisale i sankcionisale pojedina, u osnovi, ekološka krivična dela, pa i u okviru osnovnog krivičnog zakonodavstva, još uvek ista nisu posebno izdvojila, odnosno grupisala prema uočenom zajedničkom zaštitnom objektu kao ekološke delikte, dok u isto vreme druge unutar svojih krivičnih

¹ Uporedi:

1. Joldžić, Vladan (1995.): „Određivanje ekološkog kriminaliteta kao sastavnog dela kriminaliteta uopšte – opšti pojam ekološkog kriminaliteta“, u Joldžić, V.: Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti; Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; str.14.-20.;
2. Sullivan, Thomas, F.P., ed. (2001). Environmental Law Handbook, 16th edition. Washington, DC: Government Institutes;
3. Susan F. Mandiberg, Susan L. Smith (2002): Crimes Against the Environment, publisher: Open Library Bot;
4. EU Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law;
5. Charles W. Schmidt, W. Charles (2004): „Environmental Crimes. Profiting at the Earths Expence“. A 97-A98, Environmental Health Perspectives, Volume 112 | Number 2, A 97-A98;
6. Debbie Banks, Charlotte Davies, Justin Gosling, Julian Newman, Mary Rice, Jago Wadley and Fionnuala Walravens (2008) ENVIRONMENTAL CRIME - A threat to our future, ENVIRONMENTAL INVESTIGATION AGENCY (EIA), London, UK, p.: 2-3.;
7. Brian Flack and Allison Foley “A New Intersection: Environmental Crimes and Victims’ Rights” (2009) Vol 23 No. 3 Natural Resources & Environment;
8. Faure, Michel (2009) „13. Environmental crimes“, 13.2. *Why environmental criminal law?* u: Nuno Garoupa, Criminal Law And Economics, University of Illinois at Urbana-Champaign, College of Law, US, str. 326.-328.;
9. Gibbs, Carole et al (2010), “Introducing Conservation Criminology: Towards Interdisciplinary Scholarship on Environmental Crimes and Risks” (2010) 50 British. Journal of Criminol, Volume 50, p. 124.; i
10. Eileen Skinnider, Eilen (2011), 3. Conceptual Issues - (i) Defining environmental crimes, in Victims of Environmental Crime – Mapping the Issues, Vancouver, Canada, International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, p. 23.- 26.

² Kakva je i sada situacija u objedinjenom zakonodavstvu Engleske i Velsa, unutar koga postoji čitav niz ekoloških *lex specialis*-a, a unutar njih brojnih posebnih krivičnih normi. Na primer unutar Pollution Prevention and Control Act 1999 i Water Resources Act 1991, s. 85, ali i u još 11 važećih zakona Engleske i Velsa.

³ O njima vidi šire:

Joldžić Vladan (1995): Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti; str. 20.-23.; i

Joldžić Vladan i Jovašević Dragan: Dragan (2012.): Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti; Beograd; Institut ta kriminološka i sociološka istraživanja; str.: 163.-164., 166.-167, 165.-167.

⁴ O njima vidi šire: Joldžić Vladan i Jovašević Dragan (2012.): Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti; str.: 163., 165.-167., 272.-305.

zakonika poseduju tome posebno namenjena poglavlja (Nemačka, Rusija, Srbija...), a neke od njih, čak šta više, posebne ekološke krivične zakone ili pak zakonike (Brazil, Japan...).

Razume se, u svom radu obratićemo dublju pažnju na zakonodavstvo Republike Srbije, razmišljajući o krivičnoj odgovornosti fizičkih lica za ekološka krivična dela i prisutnim te mogućim oblicima ove odgovornosti. No pre toga nam slede izvesna izlaganja čiji je redosled i obaveznost uslovljen već i samim istorijatom i obimom pojavljivanja pravnih rešenja koja su prethodila prisutnom u zakonodavstvu Republike Srbije.

2. KRIVIČNO-PРАВNA ODGOVORNOST FIZIČKIH LICA ZA EKOLOŠKE DELIKTE U DRŽAVAMA COMMON LAW SISTEMA

Države koje pripadaju prostoru *common law*-a su mnogo ranije od evropskih razvile shvatanje da ne samo građani, već i korporacije i njihovi zaposleni, podležu krivično pravnoj odgovornosti, pa tako i za ekološka krivična dela. Takođe da i državne agencije zadužne za zaštitu životne sredine podležu kaznenoj odgovornosti zbog neizvršavanja svojih zakonskih obaveza, ili njihovog lošeg izvršavanja. Pri tom je tek jedan manji broj država *Commonwealth*-a, primera radi, Australija, i u aktuelnom vremenu zadržao arhaični princip da država i njene službe ne mogu izlaziti pred lice zakona, otuda ni njeni službenici, jer je „Kruna iznad zakona^[1].” Sva ostala fizička i pravna lica i unutar ovih država podležu krivičnom progonu. Pri tom je veoma često sama krivična odgovornost pravnog lica uslovljena odgovornošću fizičkog lica. Obzirom na ozbiljnost materije i zakonska rešenja krivičnog progona, mnoge su korporacije formirale pozicije tzv. „direktora za doručak,” osoba koje za visoku platu prihvataju rizik da isključivo one snose odgovornost umesto pravnog lica, upravo za izvršavanje nezakonitih – krivičnih radnji. Time se korporacije u najvećoj meri izvlače od odgovornosti, ne samo kaznene (krivične), već i građansko-pravne^[2], iako je u izvršavanju neželjenih i zabranjenih radnji prisutna „svest pravnog lica”, mada ne u obliku identičnom ljudskoj, ali, ne smemo da zaboravimo, njoj uvek kao prethodeća i svest fizičkog lica – odgovornog lica posmatranog pravnog lica.

Problem pojave „direktora za doručak” probudio je izučavanje i inoviranje tretmana svesti, time i odgovornosti pravnog lica, unutar država *common law* sistema. Svest pravnog lica je najbolje objašnjena kroz takozvanu *alter ego* doktrinu, koju je precizno i sažeto prezentovao lord Reid, ističući da „Korporacija mora da dela kroz žive osobe. Takva osoba ne govori i radi za kompaniju, ona dela kao kompanija i njen um, koji usmerava njeno delovanje, ona je um kompanije. Ukoliko je to kriv um, kriv je kompanijin^[3]”. Ovakav stav, primera radi, vrlo je jasno iskazan unutar zakonodavstva Australije. Pa tako član 65. „Zakona o zaštiti ozonskog sloja Australije^[4]” predviđa odgovornost pravnog lica za slučaj da je direktor, ili koji drugi zaposleni (ali uvek neko odgovorno lice) delovao „kao um pravnog lica”. Kao što

¹ Tzv. „Doktrina imuniteta suverena.“ U vezi iste vidi:

Fisse B. (1987): „Controlling government crime: issues of individual and collective liability” unutar: Grabosky P.: **Government Illegality**, Canberra, Australian Institute of Criminology, pp. 121- 143.

² Kako to Gunter Heine primećuje u svojoj knjizi (1995): **Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Unternehmen, Von individuellem Fehlverhalten zu kollektiven Fehlentwicklungen, insbesondere bei Großrisiken**, Baden-Baden, Nemačka, str. 27.

³ Lord Reid: Case *Tesco Supermarkets Ltd versus Nattras*/(1972) A.C. 163, p. 170, (House of Lords).

⁴ **Australian Ozone Protection Act** (1989), Section 65.

vidimo preduslov krivične odgovornosti pravnog lica je jasno utvrđena odgovornost fizičkog - odgovornog lica pravnog lica^[1].

Slično zakonodavstvu Australije i prema normama krivičnog zakonodavstva Kanade, pravna lica mogu da odgovaraju za krivična dela, ali uz prethodno ispunjenje izvesnih, precizno definisanih uslova koji se odnose na krivičnu odgovornost fizičkih lica:

1. Prisustvo *mens rea* – *svesti* kao minimuma krivice. To znači da je pravno lice odgovorno ukoliko prethodno možemo da utvrdimo prisustvo *actus reus* (izvršenja) i *mens rea* (volje za izvršenje) kod jedne te iste osobe koja je odlučivala u ime pravnog lica.

2. *Mens rea* može biti subjektivna ili objektivna.

Subjektivni element se traži za najteža dela, kakva su, primera radi, ona koja izazivaju smrtni ishod. Ukoliko je dotično lice delalo kompletno van ciljeva i poslova firme kao i na njenu štetu, za utvrđeno izvršeno krivično delo ne može da se sudi pravnom, već samo dotičnom fizičkom licu^[2]. Ali, ukoliko nije delovao na štetu firme već u okviru njenih poslovnih određenja, onda ima mesta primeni principa *alter ego*, i paralelnom kažnjavanju firme^[3].

Pri tom praktično sve države *common law*-a praktikuju jednovremeno inkriminisanje ekoloških krivičnih dela počinjenih od strane fizičkih ali i pravnih lica. Kako nam to jasno pokazuje zakonodavstvo Australije, pre svega „Krivični zakonik Australije“, Poglavljje 12., Sekcija 4., drugim rečima: osnovno krivično zakonodavstvo. Ali i sporedno krivično zakonodavstvo Australije, njenih federalnih jedinica, takođe inkriminiše „prava ekološka krivična dela“, kao i zabranjena činjenja fizičkih lica^[4]. Na primer:

- „Zakon o zaštiti životne sredine“ Južne Australije^[5], koji inkriminiše i sankcioniše proizvođenje „teške ekološke štete^[6]“, kao i „materijalnu ekološku štetu^[7]“; i
- „Zakon o ekološkim deliktima i kaznama“ Novog Južnog Velsa^[8], koji inkriminiše delikt nazvan „teško zagađenje^[9]“. Pri čemu i on predviđa, za firme novčanu kaznu, a a za fizička lica: novčanu ili vremensku, ili pak obe kazne.

Po sebi se razume da i druge države *Commonwealth*-a poseduju rešenja veoma srodna ako ne i doslovce identična prikazanim. No ima li suštinskih razlika između ovog i kontinentalnog prava kada govorimo o ekološkim krivičnim delima i samom pitanju odgovornosti fizičkih lica?

¹ Ovo isto, za najveći broj slučajeva propisuje i sam **Criminal Code Act (of Australia)**, Section 12, [Year 1995.].

² Vidi šire:

Joldžić Vladan (1997): **Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštiti životne sredine u Svetu i kod nas**; Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; str. 49.-50.; i

Criminal Code of Canada (Codification), R.S.C., 1985, c. C-46., Član 384.

³ O ovome vidi šire: Stuart, Don (1995), Punishing Corporate Criminals with Restraint, Criminal Law Forum, Volume 6, Number 2, New York / Heidelberg, Springer, pp. 219-256.

⁴ A ne samo pravnih.

⁵ **Sout Australia's new Environment Protection Act**, donet 1993, stupio na snagu marta 1994. godine.

⁶ **Sout Australia's new Environment Protection Act**, Section 79(1) predviđa odgovornost za "serious environmental harm," propisujući novčanu kaznu za pravno lice (do 1.000.000 A\$), dok za fizičko lice propisuje novčanu kaznu (do 250.000 A\$) ili vremensku (do 4 godine zatvora), ili i novčanu i vremensku kaznu.

⁷ U slučaju "material environmental harm" telo korporacije podleže kazni do 250.000 A\$, a pojedinac do 120.000, ili i novčanoj i kazni zatvora do 2 godine. Ove se kazne izriču kada su subjekti namerno izazvali štetu ili su bili svesni da će je izazvati. Sve ovo važi za zaštitu vode, vazduha i zemljišta. Vidi bliže: **Sout Australia's new Environment Protection Act**, Section 80(1).

⁸ **New South Wales' Environmental Offences and Penalties Act**, Year 1989.

⁹ Vidi bliže: **Environmental Offences and Penalties Act**, Tier 1: Offences of aggravated pollution (Poglavljje 1 - Delikti teških zagađenja).

3. KONTINENTALNO-PRAVNI PRISTUP KRIVIČNOJ ODGOVORNOSTI FIZIČKIH LICA - NJEGOV UTICAJ UNUTAR I VAN EVROPE

3.1. Klasičan kontinentalno pravni pristup

Pravo evropskih država, kao i država na koje je ono izvršilo snažan uticaj, sve do skora, nastupalo je unisono: Da za krivična dela može da odgovara isključivo fizičko, ne i pravno lice, i to po principu lične odgovornosti, odnosno, po osnovu utvrđenog subjektivnog odnosa između počinioca i dela koje je proizveo^[1]. Princip *societas delinquere non potest* i danas je zastupljen unutar krivičnog zakonodavstva Belgije, Nemačke, Grčke, Španije, Portugala, Švajcarske..., praktično većine država Evrope^[2].

U jednom broju država princip isključivo lične subjektivne odgovornosti, a pod uticajem kontinentalnog, prevashodno romanskog prava, podignut je na rang ustavnog principa^[3]. Primera radi, ovo je vidljivo u članu 225. Federalnog Ustava Brazila^[4], članu 27., 27., a do skora i članu 1. Ustava Italije, koji je u svom izvornom obliku (iz 1947.g.) doslovce propisivao da je kaznena odgovornost lična^[5], kao i članu 28., koji je definisao da zaposleni u u javnim službama podležu krivičnoj, građansko-pravnoj i administrativnoj odgovornosti za povredu prava, dok u takvim slučajevima država (odnosno njen organ) podleže jedino građansko-pravnoj odgovornosti^[6].

Nemački autori smatraju da osnovni teret ekološko-pravne zaštite snosi upravno, a kao garant, posebno krivično pravo. Jasno, da bi se definisala odgovornost fizičkog lica^[7]. Pri tom tom precizno objašnjavaju neophodnost postojanja formalnog i materijalnog elementa kao neophodnih, potrebnih i dovoljnih uslova za određenje bića delikta^[8], time i otvaranje prekrivičnog i krivičnog postupka, pa i kada je reč o ekološkim krivičnim delima.

¹ Ili kako to kaže Herman F. Wolfring, direktor, UNICRI: Krivog uma „a guilty mind or *mens rea*“, dakle uma koji snosi krivicu. Vidi bliže: str. 505. unutar **Environmental Protection – Potentials and Limits of Criminal Justice- Evaluation of Legal Structures**, Publisher INICRI - United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, UNICRI Publication No. 56, Year 1997.

² Joldžić Vladan (2007.): **Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštite u svetu i kod nas**; Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; str. 16.-17.

³ Joldžić Vladan: **Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštite u svetu i kod nas**; str. 22.-26.

⁴ Interesantno je da **CONSTITUTICAO DA REPUBLICA FEDERATIVA DO BRAZIL**, svojim članom 225, stavom 4., koji proširuje kaznenu odgovornost za ekološka krivična dela i na pravna lica, još uvek nije zaživeo u krivičnom zakonodavstvu Brazila. O ovome vidi bliže:

Joldžić Vladan (2007): **Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštite u svetu i kod nas**; Beograd; str. 46.

⁵ Vidi bliže: **Costituzione della Repubblica Italiana**; *Gazzetta Ufficiale del 7 dicembre 1947*.

⁶ O rečenom vidi šire:

Beniamino Caravita (1997): **The Doctrinal Interpretation of the Italian Constitution**; unutar **Environmental Protection – Potentials and Limits of Criminal Justice**. Rome, Italy, str.: 483.- 485.

⁷ O ovome vidi šire:

Abrecht, Heine, Meinberg: **Umweltschutz durch Strafrecht?** *ZStW*; 4/1984., str.: 946. i 947.

⁸ O ovome vidi šire: Breuer (1988): **Besonderes Verwaltungsrecht**, München, p. 641.

3.2. Novine u kontinentalno pravnom pristupu krivičnoj odgovornosti pravnih lica.

Primeri Holandije, Brazila i Francuske

Države koje su razvijale „kontinentalno pravo“ pristupile su uspostavljanju ekološke kazneno-pravne odgovornosti fizičkih i pravnih lica u zadnjih nešto više od trideset godina. Među njima prednjači Holandija novelacijom „Krivičnog zakonika“ izvršenom 1976. g., novim tekstom člana 51. (stavom 1.) kojim je, prva u Evropi, uvela krivičnu odgovornost pravnih lica, ali uz prethodno obavezno ispunjenje uslova iz stava 2. istog člana, koji propisuje da za ovo delo mora biti odgovorno fizičko lice iz dotičnog pravnog lica, koje je dalo instrukcije da se izvrši zabranjeno delo^[1]. Jasno, delo koje je zabranjeno nekim od zakonskih tekstova namenjenih zaštiti životne sredine. Iz ovog proizilazi da je odgovornost fizičkog lica u okviru „Krivičnog zakonika Holandije“ za ekološko krivično delo kako, uopšte tako i za svaki konkretan slučaj, uslovljena i determinisana blanketnim elementima – zakonskih, a najčešće zakonskih i njima pripadajućih podzakonskih pravnih tvorevina iz oblasti ekološkog zakonodavstva.

Šta više, po osnovu člana 140. „Krivičnog zakonika Holandije“^[2], kojim je inkriminisano inkriminisano „učesće u kriminalnoj organizaciji“, pružena je zaštita svim legalno zaštićenim dobrima, što znači i ekološkim, i od organizovanog kriminalnog delovanja fizičkih (a po tom osnovu i pravnih lica), „ukoliko se bitan deo njegovih aktivnosti iskazuje kao kriminalan“, ostvarivši kriminalni doprinos „organizaciji“ u bilo kojoj formi^[3].

Interesantan je i primer Brazila, koja država donosi još 1998. poseban „Ekološki krivični zakon“, poznat i kao „Zakon 9605“^[4]. Na samom startu, u okviru „Poglavlja I - Opštih odredbi“, članom 2. jasno propisuje da za ova dela odgovaraju fizička lica, a članom 3. da će pravna lica biti odgovorna ukoliko je krivično delo počinjeno na osnovu odluke njegovog predstavnika, a u cilju postizanja kakve koristi za pravno lice koje ova osoba predstavlja po osnovu svog zakonitog ili po ugovoru formiranog ovlašćenja. Takođe i da sama odgovornost pravnog lica ni u kom slučaju ne isključuje odgovornost posmatranog fizičkog lica, „individue kao autora, koautora ili učesnika u izvršenju posmatranog krivičnog dela“^[5].

Među onim zakonodavstvima koja su formirala ekološku krivičnu odgovornost pre Republike Srbije u okviru osnovnog krivičnog zakonodavstva u Evropi je možda najkvalitetniji doprinos pružio „Krivični zakonik Francuske“^[6]. On u francusku pravnu doktrinu i zakonodavstvo po prvi put uvodi krivičnu odgovornost pravnih lica, ali indirektnu. Da bi ona postojala mora prethodno da bude utvrđena odgovornost fizičkog lica. Krivična odgovornost moguća je samo za tačno određene delikte koji povređuju norme:

- Zakona o zaštiti atmosfere od zagađenja;
- Zakona koji uspostavlja izvesne tačno određene ekološke obaveze;
- Zakona koji tretira odlaganje otpada;
- Zakona o snabdevanju vodama; i
- Zakona koji tretira bacanje otpada, đubreta, i drugih materija.

¹ O ovome vidi bliže: Waling Cornelie (1997): *The Netherlands*; unutar: **Environmental Protection – Potentials and Limits of Criminal Justice**, Freiburg im Breisgau: Edition Iuscrim, str.: 499.

² Vidi bliže: *The Dutch Penal Code, Adopted 3rd March 1881, updated by amendments up to 1994*. Sa adrese: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/4693>.

³ Vidi bliže: stav 1. člana 140. unutar: **Netherland Criminal Code**.

⁴ **Environmental Crimes Law, Law No. 9,605**, February 12, 1998, *Official Gazette* of Feb. 13, 1998, section 1.

⁵ To isto, Article 3., Subpart 2.

⁶ **Code Penal Français**, *Journal officiel* du 2 février 1994., stupio na snagu 1. marta iste godine.

Krivična odgovornost pravnog lica unutar francuskog osnovnog i sporednog krivičnog zakonodavstva proizilazi iz lične odgovornosti fizičkog lica, predstavnika pravnog lica (tzv. indirektna odgovornost). Sudija mora prvo da utvrdi da:

- postoji fizičko lice – počinitelj dela;
- da li je ono u vreme izvršenja bilo zaposleno u dotičnom pravnom licu, kao njegov agent ili predstavnik; i
- da li je delikt počinjen u njegovu ili na korist pravnog lica.

Ovo jasno podvlači činjenicu da se uvek mora da radi o osobi koja je imala poziciju, ovlašćenje ili ovlašćenja i mogućnost da deluje svojom voljom a u ime i za korist pravnog lica.

Kao što vidimo krivično zakonodavstvo Francuske je usvojilo i razradilo rešenja u određivanju krivične odgovornosti fizičkih lica za ekološka krivična dela kakva su prvo formirana unutar krivičnih zakonodavstava država *Commonwealth*-a, da bi ih potom Holandija prva uvela u kontinentalno krivično zakonodavstvo. Pri tom, očigledno, poštuje iste one uslove determinisanja odgovornosti fizičkog lica za ekološka krivična dela uopšte, što znači i konkretizacije ove odgovornosti, obavezim poštovanjem i primenom odrednica definisanih unutar blanketnih elemenata iz oblasti ekološkog zakonodavstva.

4. ODGOVORNOST FIZIČKIH LICA ZA EKOLOŠKA KRIVIČNA DELA U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE – PITANJA SISTEMATIKE I PRINCIPA

4.1. Uvod

U izgradnji „sistematike ekološkog krivičnog prava,“ u naporima sagledavanja sveukupne materije ekoloških krivičnih dela i problematike odgovornosti fizičkih lica, svaki istraživač u cilju prelijanja teorijskog u praktičko morao bi napore da usmeri na izučavanje i eksplikaciju ne samo rešenja ostvarenih unutar savremenih država, već imajući ova u vidu, pre svega na bazi njemu domaće stvarnosti, njenih razvojnih tokova i aktuelnog stanja, obzirom da stvarnosti država ne mogu biti identične, te ne mogu ni elementi onoga što, teorijski gledano, ulazi u korpus ekološkog krivičnog prava^[1]. Da bi ovo shvatili dovoljno je samo da uporedimo sadržaje krivičnih zakonika tek malog broja država. Na primer: Holandije, Italije, Nemačke, Rusije i Srbije, te sve na mah postaje jasno.

Izazov stvarnosti zahteva stalne, što znači često nove odgovore^[2]. Stvarnost Republike Srbije je složena i u stalnom razvoju. Otuda kada govorimo o ekološkim krivičnim delima na domaćem terenu moramo da uvidimo kako u aktuelnom zakonodavstvu istovremeno postoje ona krivična dela koja možemo da klasifikujemo, po vrsti, kao:

- prava ekološka krivična dela^[3], i
- neprava ekološka krivična dela^[4].

¹ O ovome vidi šire:

Joldžić Vladan: Ulazak u Sistematiku ekološkog krivičnog prava, u Joldžić Vladan i Jovašević Dragan (2012.): **Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti**; str. 175.

² O odnosu izazova i odgovora vidi:

Joldžić Vladan (1996): **Ekološko pravo – Opšti deo**; Beograd; izdavač; ELSA YU; str. 11. i 15.

³ O ovome vidi šire:

Joldžić Vladan: Ulazak u Sistematiku ekološkog krivičnog prava, u Joldžić Vladan i Jovašević Dragan (2012.): **Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti**; str. 175.

⁴ Joldžić Vladan: 3.2. O prirodi i lokacijama ekoloških krivičnih dela, u Joldžić Vladan i Jovašević Dragan (2012.): **Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti**; str. 164. i 165.

Vršeći sistematizaciju i na bazi analize zakonodavstva Republike Srbije, valja nam takođe da ih klasifikujemo i prema lokaciji, i to na:

- prava ekološka krivična dela unutar osnovnog krivičnog zakonodavstva, i
- prava ekološka krivična dela unutar sporednog krivičnog zakonodavstva,

a prema načinu izvršavanja radnje delikta na:

- ekološka krivična dela činjenja, i
- ekološka krivična dela nečinjenja^[1].

No o kome god od posmatranih delikata da se radi, bez obzira na njihovu lokaciju, jasno je da postoje neki preduslovi i merila za odgovornost fizičkih lica, njihovih počinilaca. Razume se, obzirom na brojnost ovih delikata, koja se često previđa, u radu koji Vam plasiramo, obzirom da nije studija, nemoguće ih je sve i analizirati. Ipak da podsetimo. Pravih ekoloških krivičnih dela unutar osnovnog krivičnog zakonodavstva, Glave 24. „Krivičnog zakonika Republike Srbije“ je čak 27. Ovome valja pribrojati i sedam nepravih ekoloških krivičnih dela iz „Glave 25. – Krivična dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine“, delikte iz članova: „278. - Izazivanje opšte opasnosti“, „280. - Izazivanje opasnosti neobezbeđenjem mera zaštite na radu“, „281. - Nepropisno i nepravilno izvođenje građevinskih radova“, „282. - Oštećenje brana, nasipa i vodoprivrednih objekata“, „285. - Neotklanjanje opasnosti“, „286. - Nedozvoljeno postupanje sa eksplozivnim i zapaljivim materijalom“, „287. - Neovlašćeno pribavljanje i ugrožavanje bezbednosti nuklearnim materijama“, od kojih svako pod izvesnim uslovima može biti *par excelance* ekološko krivično delo. U domaćem sporednom krivičnom zakonodavstvu prisutno je i pet pravih ekoloških krivičnih dela iz ekoloških zakona kategorije *lex specialis*, i to: krivično delo iz „Zakona o zdravlju bilja“^[2], krivično delo iz „Zakona o sredstvima za zaštitu bilja“^[3], krivično delo iz „Zakona o genetički modifikovanim organizmima“^[4], kao i dva krivična dela iz „Zakona o vodama“, i to Neovlašćeno punjenje i korišćenje akumulacije^[5], te Oštećenja pri eksploataciji rečnih nanosa^[6].

Moramo da naglasimo kako pojedina od ovih 39 krivičnih dela^[7], praktično veći broj njih, mogu biti izvršena kako iz umišljaja tako i iz nehata, dok jedan manji broj ovih delikata može biti počinjen samo iz umišljaja, to, sasvim razumljivo, bitno utiče na obim utvrđene krivične odgovornosti, otuda i vrstu te raspon propisane sankcije ili sankcija.

Kada govorimo o krivičnoj odgovornosti fizičkih lica za ekološka krivična dela, izučavajući primer Republike Srbije, moramo da podsetimo da za neka od ovih dela Zakonodavac uopšte nije predvideo mogućnost pokušaja, već pojedina tretira kao takozvana svršena krivična dela. Primera radi kao takvi su regulisani Član 95. „Zakona o zaštiti bilja“ i Član 45. „Zakona o genetički modifikovanim organizmima.“ Oba dela su: a.) izvršiva jedino iz umišljaja, i b.) pripadaju kategoriji svršenih krivičnih dela. Analiza, i to ne samo dva navedena primera, na žalost pokazala nam je raznolikost i neusklađenost u određivanju vrste(a) propisanih sankcija kao i mere ovih sankcija, snažno iskazane između osnovnog i sporednog ekološkog krivičnog zakonodavstva Republike Srbije.

¹ Vidi šire:

Joldžić, Vladan: Poglavlje 2. Zaštita životne sredine i pitanje odgovornosti fizičkih i pravnih lica, pod 2.1. Uvodna razmatranja, unutar knjige: **Еколошко кривично право, међународни и уставни основи, стварност и могућности**, str. 92.-93.

² Zakon o zdravlju bilja; *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 41/2009.g., Član 95.

³ Zakon o sredstvima za zaštitu bilja; *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 41/2009.g., Član 78.

⁴ Zakon o genetički modifikovanim organizmima; *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 41/2009.g., Član 45.

⁵ Zakon o vodama; *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 30/2010.g., Član 209.

⁶ Zakon o vodama; *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 30/2010.g., Član 210.

⁷ Od toga čak 32 prava ekološka krivična dela.

4.2. Ekološka krivična dela koja može da izvrši bilo koje fizičko lice

Ukoliko pođemo od stava da jedna krivična norma generalno definiše logičko biće delikta na najopštiji način, dakle njegovo *opšte definisano logičko biće*, tretirajući zajedničke imenitelje onoga što se kroz stavove krivičnih članova zakona i Zakonika iskazuje kao varijacije, a u suštini kao *posebna logička bića*, bez obzira na primenjene principe klasifikacije, jasno je da sva ekološka krivična dela inkriminisana od strane domaćeg zakonodavca mogu da izvrše i za njih odgovaraju *sva fizička lica*, a tek pod određenim uslovima za jedan broj njihovih varijacija^[1] i „pravna lica“^[2].

Imajući u vidu sve do sada izneto kada govorimo o odgovornosti fizičkih lica takođe valja razlikovati ona dela koja može da izvrši *bilo koje lice* od onih koje može da izvrši isključivo takozvano *službeno lice* ili *odgovorno lice*. Ovo razlikovanje^[3] postoji kako u okviru osnovnog tako i sporednog krivičnog zakonodavstva. Uistinu zasnovano je na istoj onoj logici koja je iskazana unutar zakonodavstava država *common law* sistema, ali i starih kontinentalno-pravnih krivičnih zakonika, kao i njihovih novijih pratilaca unutar vekovima postojećih država Evrope. U domaćem krivičnom pravu i zakonodavstvu takođe je, kao i unutar drugih zakonodavstava, prisutno i razlikovanje između *umišljajnog* i *nehatnog izvršenja*, pa i kada se radi o krivičnom delu koje može da izvrši samo „službeno“ ili „odgovorno lice“, kakav je, primera radi, delikt iz „Člana 261. – Nepreduzimanje mera zaštite životne sredine“ „Krivičnog zakonika Republike Srbije“, koje može biti izvršeno svesno i sa umišljajem ali i iz nehata, svesnog ali i nesvesnog^[4].

Ekološka krivičnih dela koja može da izvrši i za njih odgovara bilo koje fizičko lice u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije locirana su prevashodno kao prava ekološka krivična dela unutar poglavlja 24. „Krivičnog zakonika Republike Srbije.“ Jedan broj ovih normi inkriminiše ponašanje svakog fizičkog lica, što znači i tzv. „službenog“ ali i „odgovornog lica“^[5], iako to ne naglašava. Šta nam je analiza pokazala?

1. – Krivičnih dela unutar osnovnog krivičnog zakonodavstva za koja može da odgovara svako lice bez posebnog statusa „službenog“ ili pak „odgovornog lica“ dosta je veliki broj. Reč je o: „Zagađenju životne sredine - Član 260.“, „Oštećenju objekata i uređaja za zaštitu životne sredine - Član 263.“, „Oštećenju životne sredine - Član 264.“, „Uništenju, oštećenju, iznošenju u inostranstvo i unošenju u Srbiju zaštićenog prirodnog dobra - Član 265.“, „Unošenju opasnih materija u Srbiju i nedozvoljenom prerađivanju, odlaganju i skladištenju opasnih materija - Član 266.“, „Povredi prava na informisanje o stanju životne sredine - Član 268.“, „Ubijanju i zlostavljanju životinja - Član 269.“, „Prenošenju zaraznih bolesti kod životinja i biljaka - Član 270.“, „Proizvodnji štetnih sredstava za lečenje životinja - Član 272.“, „Zagađivanju hrane i vode za ishranu odnosno napajanje životinja - Član 273.“, „Pustošenju šuma - Član 274.“, „Šumskoj krađi - Član 275.“, „Nezakonitom lovu - Član 276.“ i „Nezakonitom ribolovu - Član 277.“, krivičnim delima koja mahom inkriminišu i druga

¹ Uvek iskazanih posebnim stavovima posmatranih krivičnih dela, prim. V.J.

² Pitanje odgovornosti pravnih lica za ekološka krivična dela nije tema ovog već posebnog rada.

³ Iskazano inkriminisanjem neželjenog ponašanja subjekta posebnim članom.

⁴ Uporedi stav 2. i stav 1. Člana 261. **Krivičnog zakonika Republike Srbije**; „Glava 24. Krivična dela protiv životne sredine“, *Službeni glasnik RS*; br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, i 111/2009.

⁵ Status službenog i odgovornog lica valja razlikovati, mada odgovorno lice može biti i službeno, to jest pripadnik državnog aparata.

savremena zakonodavstva. Na primer Savezne Republike Nemačke^[1] i Ruske Federalne Republike^[2]. Razume se masa ovih delikata inkriminisana je i unutar zakonodavstava drugih država. Ali ne iskazuju sve države jednake, često čak ni približne uslove za određivanje vrste i mere sankcija. To je i razumljivo ako se shvati da zaštićena dobra, kakave su, primera radi u svim državama vode, nisu svuda od jednakog značaja, otuda ni radnje koje ih ugrožavaju ili povređuju jednako sankcionisane. Dovoljno je da uporedimo značaj ali i nedostatak voda unutar Sudana i Nigerije i stvarnost Finske ili Nemačke. Otuda, mada su uslovi za odgovornost fizičkih lica praktično jednako određeni, same sankcije nisu ni po vrstama a ni po dimenzijama^[3].

2. - Krivična dela za koja može da odgovara *svako fizičko lice*, ali i ono sa statusom „*službenog ili odgovornog lica*“ „Krivični zakonik Republike Srbije“ inkriminiše normama članova „266. – Unošenje opasnih materija u Srbiju i nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija^[4]“, „268. – Povreda prava na informisanje o stanju životne sredine^[5]“, „270. – Prenosanje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka^[6]“, i „Člana 273. – Zagađivanje hrane i vode za ishranu odnosno napajanje životinja“, koje takođe može da poćini i za to odgovara bilo koje fizičko lice – uključujući neko službeno ili pak odgovorno lice. A ovo se u praksi i događalo odlukom odgovornih lica privrednih subjekata.

3. – Ekoloških krivićnih dela za koja isključivo odgovaraju službena ili odgovorna lica je u „Krivićnom zakoniku Republike Srbije“ mali broj. Radi se o delima iz ćlanova: „261. – Nepreduzimanje mera zaštite životne sredine“, „262. – Protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu“, „267. – Nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja.“ i „271. – Nesavesno pružanje veterinarske pomoći^[7]“. Za delikt iz ćlana 267., iako to nije odmah vidljivo iz samog teksta norme, jasno je da odgovara samo ono fizićko lice sa prefiksom „službeno ili odgovorno lice“ i to za svaki njegov logićki oblik. Ovo je u sućtini odrećeno blanketnim zakonom koji se odnose na zabranu izgradnje ovakvih objekata^[8]!

¹ Vidi šire uporednu analizu ovih krivićnih dela i ekoloških krivićnih dela **Krivićnog zakonika Republike Srbije** plasiranu kroz:

Joldić Vladan (1997): **Krivićna, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštiti životne srsedine u Svetu i kod nas**; stranice: 57.-59., 73., 76. i 80.-81.

² Vidi šire uporednu analizu ovih krivićnih dela i ekoloških krivićnih dela **Krivićnog zakonika Republike Srbije** plasiranu kroz:

Joldić Vladan (1997): **Krivićna, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštiti životne srsedine u Svetu i kod nas**; stranice: 62.-64., 67., 75., 78., 81. i 84.

³ Vidi šire unutar: Joldić Vladan (1997): **Krivićna, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštiti životne srsedine u Svetu i kod nas**; stranice: 60.-61.

⁴ Za radnju iz osnovnog oblika krivićnog dela iz ćlana 266. odgovara svako fizićko lice, uključujući i „službeno ili odgovorno lice“, dok za omogućavanje ove radnje odgovornost snosi isključivo službeno ili odgovorno lice.

⁵ Koju povredu može da izvrši i za nju odgovara službeno (lice u državnom aparatu) ili odgovorno lice (npr. iz preduzeća zagađivaća).

⁶ Iako se to ne vidi direktno iz inkriminacije Člana 270., jasno je da kršenje propisa može da poćini svako fizićko lice, pa i „službeno“ kao i „odgovorno lice.“

⁷ Delikt koji može biti izvršen samo od strane veterinara ili njegovog pomoćnika, što znaći profesije, dakle državne ili privatne službe!

⁸ Vidi bliće: **Zakon o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana**; *Službeni list SRJ*, br. 126/1995.g.

5. ZAKLJUČAK

Analiza poput u radu plasirane moguća je i za ostala krivična dela koja smo do sada naveli u radu, ali o njima nismo izlagali. Na šta nam ukazuje dosadašnje istraživanje¹. Na korisnost dograđivanja onih elemenata koji govore o odgovornosti fizičkih lica unutar zakonodavstva Republike Srbije. Tačnije pojašnjavanja:

- a.) njihovog mentalnog odnosa ka posmatranim ekološkim krivičnim delima,
- b.) što znači preciznijeg određenja ugroženih i/ili povreženih zaštitnih objekata, i
- c.) samih ugrožavanja ili proizvedenih posledica delikata, ali i
- d.) vremena izvršavanja posmatranih krivičnih dela,

a sve u cilju jasnijeg određivanja nivoa odgovornosti, otuda i podložnosti sankciji ili sankcijama samih fizičkih lica – počinitelaca ovih delikata.

Možda čak i izgradnjom jedne posebne norme unutar osnovnog krivičnog zakonodavstva, ili, što bi bilo daleko praktičnije, izdvajanjem postojećih ekoloških krivičnih dela u posban „Zakon o ekološkim krivičnim delima“ koji bi posedovao „Opšti deo“, sa principijalnim rešenjima i „Poseban deo“, koji bi bio posvećen zaštiti raznorodnih grupnih objekata: vodama, vazduhu, zemljištima, flori, fauni...². Polazeći od do sada u radu zastupanog smatramo da bi u samom opštem delu valjalo da se formuliše norma koja bi principijelno proglasila izvršenjem ekološkog krivičnog dela ukoliko počinitelac:

- 1. isto izvrši sa namerom postizanja novčane koristi,
- 2. podstiče ili pak upućuje³ drugu osobu na izvršenje ekološkog krivičnog dela,
- 3. doprinese nanošenju štete imovini drugog fizičkog ili pravnog lica,
- 4. ugrozi javno zdravlje, a posebno
- 5. ukoliko ugrozi urbana ili koja druga naselja,
- 6. delo počini u vreme kada je posebnim propisom izričito zabranjeno – npr. za vreme lovostaja,
- 7. delo izvrši unutar posebno zaštićenog područja (ekološki zaštićenih područja, posebno nacionalnih parkova, ali i drugih kakva su područja vodnih akumulacija), ili pak
- 8. delo izvrši na posebno surov način, npr. prema životinjama, ali je ovo moguće i prema ljudima, da navedemo samo zagađivanja vazduha i voda koja mogu dovesti do trajnih i teških posledica pa i smrtnih ishoda (npr. zagađivanje voda piralenskim uljima koja obavezno produkuju kancere).

Jasno je da svaki od prethodno opisanih osam pristupa izvršenju bilo kog ekološkog krivičnog dela, pa i sada postojećih unutar osnovnog i sporednog krivičnog zakonodavstva Republike Srbije, realan, moguć, a često kroz pretkrivični i krivični postupak i utvrđen, ali ne uvek i formalno postojeći. Upravo je to suština saznanja postignutog tokom našeg izučavanja

¹ Rad na već navedenom „Makro projektu 47011.“

² Pružajući kompletnu krivično pravnu zaštitu za praktično 18 posebnih, međusobno diferenciranih, grupnih zaštitnih objekata. O njihovom određenju vidi šire:

Joldžić, V.: **Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti**; str. 22.-24., i

Joldžić Vladan (2002.): **Ekološko pravo – Opšti i Poseban deo**; Beograd; Savezni Sekretarijat za rad, zdravstvo i socijalno staranje, Sektor za životnu sredinu; str.: 126.-127.

³ Što znači: Pružajući znanje kako da se isto izvrši.

problema odgovornosti fizičkih lica za ekološka krivična dela unutar Republike Srbije. Drugim rečima: Da postoji potreba da se ovi, prethodno objašnjeni stavovi (1.-8.) i formalizuju kroz domaće ekološko krivično zakonodavstvo. Upravo se za to zalažemo.

REFERENCE

(Prema redosledu navođenja)

- [2] Joldžić, Vladan (1995.): „Određivanje ekološkog kriminaliteta kao sastavnog dela kriminaliteta uopšte – opšti pojam ekološkog kriminaliteta“, u Joldžić, V.: Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti; Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; str.14.-20.;
- [2] Sullivan, Thomas, F.P., ed. (2001). Environmental Law Handbook, 16th edition. Washington, DC: Government Institutes;
- [2] Susan F. Mandiberg, Susan L. Smith (2002): Crimes Against the Environment, publisher: Open Library Bot;
- [2] EU Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law;
- [2] Charles W. Schmidt, W. Charles (2004): „Environmental Crimes. Profiting at the Earths Expencc“. Environmental Health Perspectives, Volume 112 | Number 2, A 97-A98;
- [2] Debbie Banks, Charlotte Davies, Justin Gosling, Julian Newman, Mary Rice, Jago Wadley and Fionnuala Walravens (2008) ENVIRONMENTAL CRIME - A threat to our future, ENVIRONMENTAL INVESTIGATION AGENCY (EIA), London, UK, p.: 2-3.;
- [2] Brian Flack and Allison Foley “A New Intersection: Environmental Crimes and Victims’ Rights” (2009) Vol 23 No. 3 Natural Resources & Environment;
- [2] Faure, Michel (2009) „13. Environmental crimes“, 13.2. *Why environmental criminal law?* u: Nuno Garoupa, Criminal Law And Economics, University of Illinois at Urbana-Champaign, College of Law, US, str. 326.-328.;
- [2] Gibbs, Carole et al (2010), “Introducing Conservation Criminology: Towards Interdisciplinary Scholarship on Environmental Crimes and Risks” (2010), British. Journal of Criminol, Volume 50, p. 124.;
- [2] Eileen Skinnider, Eilen (2011), 3. Conceptual Issues - (i) Defining environmental crimes, in Victims of Environmental Crime – Mapping the Issues, Vancouver, Canada, International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, p. 23.- 26.
- [3] Pollution Prevention and Control Act 1999 of England and Wales;
- [3] Water Resources Act 1991 of England and Wales;
- [4] Joldžić Vladan (1995): Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti; Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja;
- [4] Joldžić Vladan i Jovašević Dragan: Dragan (2012.): Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti; Beograd; Institut ta kriminološka i sociološka istraživanja;
- [6] Fisse B. (1987): “Controlling government crime: issues of individual and collective liability” unutar: Grabosky P.: Government Illegality, Canberra, Australian Institute of Criminology, pp. 121- 143.
- ¹⁷ Gunter Heine primećuje (1995): Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Unternehmen, Von individuellem Fehlverhalten zu kollektiven Fehlentwicklungen, insbesondere bei Großrisiken, Baden-Baden, Nemačka;
- [8] Lord Reid: Case Tesco Supermarkets Ltd *versus* Nattras/(1972) A.C. 163, p. 170, (House of Lords);
- [9] Australian Ozone Protection Act (1989);
- [10] Ovo isto, za najveći broj slučajeva propisuje i sam Criminal Code Act (of Australia), [Year 1995.];
- [11] Joldžić Vladan (1997): Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštiti životne srsedine u Svetu i kod nas; Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja;
- [11] Criminal Code of Canada (Codification), R.S.C., 1985, c. C-46., Član 384.
- [12] Stuart, Don (1995), Punishing Corporate Criminals with Restraint, Criminal Law Forum, Volume 6, Number 2, New York / Heidelberg, Springer, pp. 219-256.
- [14] Sout Australia’s new Environment Protection Act, [Year 1993];
- [17] New South Wales’ Environmental Offences and Penalties Act, [Year 1989];
- [19] Herman F Wolfring (1997), Environmental Protection – Potentials and Limits of Criminal Justice-Evaluation of Legal Sructures, Publisher INICRI - United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, UNICRI Publication No. 56, str. 505.;
- [22] CONSTITUTICAO DA REPUBLICA FEDERATIVA DO BRAZIL;
- [23] Costituzione dell Repubblica Italiana; *Gazzetta Ufficiale del 7 dicembre 1947*.
- [24] ^Beniamino Caravita (1997): The Doctrinal Interpretation of the Italian Constitution; unutar Environmental Protection – Potentials and Limits of Criminal Justice. Rome, Italy, str.: 483.- 485.

- [25] Abrecht, Heine, Meinberg: Umweltschutz durch Strafrecht? ZStW; 4/1984., str.: 946. i 947.
- [26] Breuer (1988): Besonderes Verwaltungsrecht, Munchen, p. 641.
- [27] Waling Cornelie (1997): The Netherlands; unutar: Environmental Protection – Potentials and Limits of Criminal Justice, Freiburg im Breisgau: Edition Iuscrim, str.: 499.
- [28] The Dutch Penal Code, Adopted 3rd March 1881, updated by amendments up to 1994. Dostupno na: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/4693>.
- [29] Environmental Crimes Law, Law No. 9,605, February 12, 1998, *Official Gazette* of Feb. 13, 1998, section 1.
- [32] Code Penal Français, *Journal officiel* du 2 février 1994., stupio na snagu 1. marta iste godine.
- [38] Zakon o zdravlju bilja; *Službeni glasnik Republike Srbije*; br. 41/2009.g., Član 95.
- [39] Zakon o sredstvima za zaštitu bilja; *Službeni glasnik Republike Srbije*; br. 41/2009.g., Član 78.
- [40] Zakon o genetički modificovanim organizmima; *Službeni glasnik Republike Srbije*; br. 41/2009.g., Član 45.
- [41] Zakon o vodama; *Službeni glasnik Republike Srbije*; br. 30/2010.g., Član 209.
- [42] Zakon o vodama; *Službeni glasnik Republike Srbije*; br. 30/2010.g., Član 210.
- [50] Krivični zakonika Republike Srbije; *Službeni glasnik RS*; br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, i 111/2009.
- [56] Zakon o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana; *Službeni list SRJ*; br. 126/1995.g.